

UNIVERSITATEA “OVIDIUS” DIN CONSTANȚA

ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

DOMENIUL DE DOCTORAT TEOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

Rezumat

Conducător de doctorat

Prof. univ.dr. Teodosie Petrescu

Student-doctorand

Lala P. Pavel Radu

CONSTANȚA, 2014

UNIVERSITATEA "OVIDIUS" DIN CONSTANȚA

ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

DOMENIUL DE DOCTORAT TEOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

HRANA ȘI BĂUTURA CA MATERII DE BAZĂ ALE EXISTENȚEI UMANE ȘI VALOAREA LOR DUPĂ SFÂNTA SCRIPTURĂ

Conducător de doctorat

Prof. univ.dr. Teodosie Petrescu

Student-doctorand

Lala P. Pavel Radu

CONSTANȚA, 2014

Cuprins

Abrevieri.....	3
Introducere	14
CAPITOLUL 1. DATE GENERALE DESPRE OBTINEREA HRANEI ȘI A BĂUTURII..	32
1.1. Hrana primilor oameni în Eden și fructul oprit	32
1.2. Hrana primilor oameni și a urmașilor lor după căderea în păcat.....	41
1.3. Țara Sfântă, locul în care curge lapte și miere	47
1.4. Clima și rolul precipitațiilor în Țara Sfântă	53
1.5. Activități agricole de obținere a hranei și a băuturii în Israel	55
1.5.1. Standardele de lucru și tehnica.....	56
1.5.2. Randamentul.....	58
1.6. Interferență dintre activitățile agricole și sărbătorile religioase	62
1.6.1. Anul sabatic și jubiliar-prilej de ajutorare a celor nevoiași.....	66
1.7. Alte activități de obținere a hranei	69
1.7.1. Păstoritul	69
1.7.2. Pescuitul	74
CAPITOLUL 2. PRODUSE ALIMENTARE BIBLICE	77
2.1. Mana – hrana din pustie	77
2.2. Pâinea evreilor din perioada vechi-testamentară	79
2.3. Pâinea evreilor din perioada nou-testamentară	83
2.3.1. Pâinea și minunea înmulțirii ei.....	86
2.4. Produse vegetale.....	91
2.4.1. Grâul.....	93
2.4.2. Orzul.....	96
2.4.3. Mei	99
2.5. Fructe.....	99
2.5.1. Caise	100
2.5.2. Capere	101
2.5.3. Curmale	102

2.5.4. Fistic	105
2.5.5. Măsline	107
2.5.5.1. Etape pentru obținerea uleiului de măsline	112
2.5.6. Mere	117
2.5.7. Migdale.....	118
2.5.8. Nuci	121
2.5.9. Rodii	122
2.5.10. Smochine	124
2.5.11. Sicomore.....	128
2.6. Legume	129
2.6.1. Castraveți.....	132
2.6.2. Ceapă, praz și usturoi	133
2.6.3. Dovleac.....	135
2.6.4. Fasole	135
2.6.5. Linte	136
2.6.6. Năut	138
2.6.7. Pepene verde	138
2.7. Condimente vegetale	139
2.7.1. Chimen	140
2.7.2. Chimen negru	141
2.7.3. Coriandru.....	142
2.7.4. Dafin.....	143
2.7.5. Mărar	144
2.7.6. Muștar.....	145
2.7.7. Scorțișoara	146
2.7.8. Susan	147
2.7.9. Șofran	147
2.8. Condimente naturale	148
2.8.1. Sare.....	148
2.8.2. Mierea- un produs natural al albinelor	149
2.9. Produse de origine animală	150
2.9.1. Carnea.....	150
2.9.1.1. Carnea de porc.....	154

2.9.1.2. Carnea de ovine și caprine	157
2.9.1.3. Carnea de păsări	158
2.9.1.4. Carnea de vânat	159
2.9.1.5. Lăcuste sălbatice	160
2.9.1.6. Peștele.....	161
2.10. Produsele lactate.....	164
CAPITOLUL 3. PRESCRIPTIILE MOZAICE DESPRE MÂNCARE	166
3.1. Date generale.....	166
3.2. Prevederi ale Legii mozaice cu privire la carne	167
3.3. Scopul prescripțiilor iudaice.....	170
3.4. Atitudinea față de prescripțiile iudaice în primul secol creștin	173
3.5. Postul sau abținerea de la unele produse alimentare	179
CAPITOLUL 4. BĂUTURA ÎN SFÂNTA SCRIPTURĂ.....	189
4.1. Noțiuni generale	189
4.2. Principalele băuturi menționate în Sfânta Scriptură.....	190
4.2.1. Apa	190
4.2.2. Vinul	192
4.2.2.1. Dubla folosire a vinului	209
4.2.2.1.1. Folosirea vinului în cult.....	210
4.2.2.1.2. Consumarea ponderată a vinului de către om	213
4.2.3. Oțetul	221
CAPITOLUL 5. DIMENSIUNEA SOCIALĂ A HRANEI ȘI A BĂUTURII	223
5.1. Date generale.....	223
5.2. Hrana și băutura în folosul comunității	229
5.2.1. Hrana și băutura - codificări ale societății.....	229
5.2.2. Mesele ca ceremonii.....	232
5.2.3. Mesele și sistemul lor de puritate	233
5.3. Mesele festive și folosul lor în societate	237
5.3.1. Mesele și simbolismul trupului	237
5.3.2. Mesele și relațiile sociale	238
5.3.3. Mesele și reciprocitatea	240
5.4. Pregătirea și servirea mesei	243
5.4.1. Bucătăria evreilor	243

5.4.2. Mesele ca obiect de mobilier.....	244
5.4.3. Servirea mesei	247
5.4.4. Poziția adoptată în timpul mesei	250
5.4.5. Instrumentele utilizate în servirea mesei.....	250
5.5. Binecuvântarea meselor particulare și festive	252
5.6. Tipuri de mese ale întrunirilor sociale.....	253
5.6.1. Banchetul.....	255
5.6.1.1. Tipuri de banchete	260
5.6.1.1.1. Banchete cu ocazia unei victorii.....	261
5.6.1.1.2. Banchete la nuntă	262
5.6.1.1.3. Banchetul eshatologic	262
5.6.2. Masa pască	264
5.6.3. Mesele funerare	269
5.6.3.1. Mesele funerare din Pergam.....	273
5.6.3.2. Mesele funerare din Tiatira	276
5.6.4. Agapele creștine	277
CAPITOLUL 6. FOLOSIREA PONDERATĂ A MÂNCĂRII ȘI BĂUTURII ÎN CADRUL OSPETEȚELOR	281
6.1. Noțiuni generale despre ospitalitatea față de străini	281
6.1.1. Rolul divinității în oferirea ospitalității	284
6.2. Modele biblice de ospitalitate și prietenie între oameni.....	287
6.2.1. Binecuvântare și retribuție	289
6.2.2. Ospitalitatea în viața publică a Mântuitorului	290
6.2.3. Posibilități de a lua masa cu neamurile	293
6.2.4. Pildele Mântuitorului și textele din Evanghelia după Luca – izvoare perene de spiritualitate	296
6.2.4.1. Ospitalitatea oferită de Simon fariseul și femeia păcătoasă	301
6.3. Alte mărturii în cartea <i>Faptele Apostolilor</i> despre ospitalitate	313
6.3.1. Ospitalitatea oferită Sfântului Apostol Petru	313
6.3.2. Ospitalitatea oferită Sfântului Apostol Pavel	315
6.4. Ospitalitatea - liant de apropiere și unire între oameni	319
CAPITOLUL 7. HRANA ȘI BĂUTURA DUHOVNICEASCĂ	323
7.1. Hrana în sens simbolic.....	323

7.2. Simbolismul prescripțiilor mozaice	326
7.3. Hrana duhovnicească din Rugăciunea Domnească	331
7.4. Băutura în sens simbolic	340
7.4.1. Simbolistica apei	340
7.4.2. Simbolistica laptelui	343
7.4.3. Semnificația spirituală a vinului	345
7.5. Sfânta Euharistie - hrana și băutura cea duhovnicească.....	348
7.6. Atitudinea omului de azi față de hrană și băutură	357
Concluzii	368
Bibliografie.....	382
Curriculum vitae.....	406
Declarație	411

Cuvinte cheie: hrană, băutură, post, simbolism, bucătărie evreiască, mese, ospitalitate

Introducere

Cu toții mâncăm pentru a trăi și suntem atrași de diferite specialități culinare care ne îndulcesc viața. Ne place să avem pe masă tot felul de bunătăți și de multe ori petrecem mult timp în bucătărie pentru prepararea hranei. Alimentele sunt binecuvântări ale lui Dumnezeu de care ne bucurăm în comuniune unii cu alții. Oamenii comunică și interacționează în jurul mesei când servesc diferite specialități. Nu e de mirare că astăzi există un număr tot mai mare de saitori, reviste și posturi de televiziune, care se concentrează pe pregătirea și prezentarea produselor alimentare.

Atât de cunoscuta zicală „omul este ceea ce mănâncă” a fost percepută în mod confuz de către conștiința oamenilor. Este adevărat că noi suntem mai mult ceea ce mâncăm, dar ceea ce mâncăm ne ajută la ceea ce suntem. Sângele nostru, oase, grăsimi și țesuturile toate sunt alimentate de alimente pe care le înglobăm în corpurile noastre. Știm că dacă ne-am opri din a mânca, am muri. Știm, de asemenea, cât influențează alimentele corpul nostru în mai multe moduri.

Se poate spune de unii că ar părea inutil să se scrie ceva despre mâncare, când există atâtea cărți de bucate. Este mult mai convenabil să ne gândim la alimente ca la o hrană pentru noi și animale, decât să recunoaștem acestora o mare forță simbolică și să vedem în ele purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de lume și iubirea Sa nemărginită.

În ultimul deceniu a început să se arate un interes din partea cercetătorilor biblici în privința hranei și a băuturii prezentate în paginile Scripturii. În ultimii ani, o atenție sporită a fost acordată varietăților și calității produselor alimentare pe care le mâncăm. Poate că exemplul cel mai evident al acestui interes crescut a fost apariția pe micile ecrane a diferitelor programe și emisiune dedicate modului preparării produselor culinare. Bucătari din diferite țări au atins o mare celebritate datorită faptului că au reușit să „gâdile” papilele gustative ale telespectatorilor.

Există o serie de motive pentru acest entuziasm în cele ale gastronomiei. Pe de o parte, poate fi privit ca un aspect al fenomenului globalizării, care a fost o caracteristică a lumii occidentale în ultimele decenii. Împreună cu globalizarea economică și financiară, circulația popoarelor de la o țară la alta a fost însoțită de un export de culturi, inclusiv cultura gastronomică. Mulți imigranți și refugiați au avut un start promițător în țara străină în care au

ajuns, prin deschiderea unui restaurant specializat în bucătăria din țara lor de origine. Un al doilea motiv pentru entuziasmul gastronomic poate fi găsit în creșterea bogăției claselor de mijloc din Occident. Creșterea venitului a fost îndreptat și spre produsele alimentare, fiind căutate cele cât mai naturale și mai sănătoase. Pe de altă parte, turismul a condus la intensificarea contactelor cu produsele alimentare datorită unui număr din ce în ce mai mare de oameni, care călătoresc în străinătate, stimulând dorința de a încerca produse noi.

Există însă și o oarecare inechitabilitate în privința consumului de alimente și băuturi. În timp ce o parte din cei care au un trai decent, își permit să plătească anumite sume pentru procurarea diferitelor produse alimentare, unii dintre aceștia ajungând să cheltuiască sume mari pe hrană și băutură, știut fiind și faptul că o mare parte a locuitorilor planetei este afectată de problema obezității, alții cum sunt cei din țările africane nu au ce mânca.

Acestea sunt câteva elemente ale contextului social în care creștinii din zilele noastre sunt chemați să adopte o atitudine responsabilă față de produsele alimentare pe care le consumă. Pentru ei, a mânca, nu este doar un mijloc plăcut de menținere a corpului, așa cum societatea noastră ne încurajează să credem, ci este un mijloc pentru a trăi și a ne îndeplini scopul ultim pentru care am fost creați.

Omul, depărtându-se tot mai mult de Dumnezeu, și implicit, lipsindu-se de El ca și hrană, s-a orientat strict spre hrana biologică, cea care nu poate să-i satisfacă nicicum setea de infinit. Astfel, cade în propria cursă, crezând că dacă mănâncă mai mult, poate își va satisface foamea și setea de infinit, pe care de fapt el nici nu le conștientizează. Dorește de fiecare dată ceva mai mult dar nu reușește să își dea seama că de fapt întreaga sa ființă tinde spre veșnicie și că orice hrană biologică și orice cantitate, nu-i pot împlini acest dor. Căci ceea ce este finit, nu poate potoli setea de infinit.

Această teză face un excurs în decursul timpului cu privire la hrană și băutură așa cum au apărut ele dintru începuturi și aduce o reconsiderare a atitudinii noastre creștine față de produsele alimentare.

Prea puțini sunt cei care se interesează de tema mănăririi corelată cu religia, despre mâncare ca o binecuvântare de la Dumnezeu și de aceea cred că un avertisment semnificativ trebuie să fi ridicat. Nu este un avertisment cu privire la ce fel de mâncare ar trebui sau nu ar trebui să se mănânce (deși are, desigur, un impact asupra faptului acest subiect), ci un avertisment în sensul de a vedea care este și atitudinea Scripturii față de acest subiect, de a vedea legătura dintre hrană, băutură și teologie.

Într-o societate în care fuga după alimente și dorința de a hrăni trupul cu tot felul de specialități sunt tot mai evidente, parcă într-o repetitivitate a cazului bogatului din Sfânta Scriptură, care și-a zis în sine: „Suflete, ai multe bunătăți strânse pentru mulți ani; odihnește-te, mănâncă, bea, veselește-te” (Lc. 12, 19), în tot mai mulți dintre noi, tema abordată de mine este de actualitate stringentă. Prin urmare, trebuie scoase în evidență valorile moralei creștine, în detrimentul celor pierzătoare de suflete.

Am ales să abordez problema mâncării și a băuturii din punct de vedere biblic, pentru a ne lămurii asupra unor întrebări pe care le-am putea avea în această privință: Ce ar trebui sau nu ar trebui să mâncăm? Avem libertatea de a bea alcool? În ce măsură? Ce ne spune conștiința cu privire la preferințele noastre alimentare personale? Ce avem de învățat din viața și din alimentația persoanelor biblice? Ce ne învață Sfânta Scriptură despre mâncare și băutură?

Sfânta Scriptură, direct și indirect, vorbește și ne dă răspuns la toate aceste probleme. Interesant, Sfânta Scriptură se deschide cu problema mâncării, ca centru de acțiune al omului, și se termină cu ideea de a mânca și a bea spiritual în Împărăția lui Dumnezeu.

În Sfânta Scriptură se găsesc mai multe locuri în care se vorbește despre mâncare, lucru ce i-ar putea determina pe unii să cerceteze pasajele referitoare la mâncare în vederea stabilirii unei diete adecvate și sănătoase, în contextul în care societatea actuală își propune să mănânce cât mai sănătos. Unii dintre nutriționiștii din străinătate chiar susțin că în Sfânta Scriptură sunt multe indicații dietetice și nutritive și în același timp și restricții de la unele alimente, pe care dacă le-am urma și îndeplini am duce o viață mai sănătoasă. Oare de ce în Sfânta Scriptură, Hristos a mâncat doar pește, iar alt tip de carne nu? Oare de ce Hristos a ales pâinea și vinul ca să reprezinte Trupul și Sângele Său?

Dacă unele dintre prescripțiile iudaice cu privire la mâncare s-au dovedit a oferi dovedite beneficii de sănătate, ce s-ar putea spune despre celelalte instrucțiuni? Sfânta Scriptură revarsă multe revelații de la Dumnezeu despre igienă, alimente sănătoase și despre prevenirea bolilor. De-a lungul perioadei sale se descoperă multe secrete și mistere cu privire la ceea ce ar trebui să mănânce evreii, cum să evite obiectele contaminate și bolnave și ce substanțe naturale pot fi folosite pentru vindecare.

Mâncarea și băutura evreilor din perioada biblică erau mult mai sănătoase față de ceea ce mâncăm noi astăzi. Sfinții Părinți ne îndeamnă la o mâncare simplă și ușoară. Oamenii de știință au identificat zeci de alimente care pot ajuta la prevenirea cancerului, boli de inimă și alte boli. Acestea sunt alimentele despre care se face referire în Sfânta Scriptură.

Sănătatea este un cadou valoros. Dieta joacă un rol important în sănătate. Deci, este înțelept pentru noi să încercăm să facem tot ce putem, pentru a mânca cât mai sănătos. Este important pentru noi să ne exercităm auto-controlul, să mâncăm ceea ce știm că este bun pentru organismul nostru. Dumnezeu ne-a revelat adevăruri cu privire la produsele alimentare pentru binele nostru, iar dacă am alege să nu ascultăm, ne-am răni singuri.

Legile Talmudului spun oamenilor biblici cum să pregătească anumite alimente și pe care să le evite în întregime. În loc de zahăr prelucrat, oamenii biblici au folosit miere naturală ca un îndulcitor sau paste proaspete de fructe. Ei au mâncat struguri, smochine, rodii, curmale, castraveți, morcovi mici, fasole, linte și plante sănătoase, cum ar fi mărar, chimen, coriandru, mentă, curcuma, scorțișoară, șofran, muștar și altele.

Conform Sfintei Scripturi, Țara Făgăduinței era țara de unde curgea lapte și miere. Dar țara promisă a fost chiar mai mult decât atât. A fost un corn al abundenței, cu tot felul de alimente sănătoase: „țară în care se află, grâu, orz, viță de vie, smochine și rodii; Într-o țară unde sunt măslini, untdelemn și miere, în care fără lipsă vei mânca pâinea ta și nu vei duce lipsă de nimic; în care pietrele au fier și din munții căreia vei scoate aramă” (Deut. 8, 8-9).

Așadar, o cercetare a acestor lucruri cred că ne-ar fi de folos, într-o societate secularizată și mereu într-o fugă acerbă după bani, dar care dorește să mânânce sănătos și să trăiască ani mulți pe pământ.

O abordare a temei despre hrană și băutură, de această dată, o abordare mai puțin obișnuită față de majoritatea abordărilor, aceasta fiind dintr-o perspectivă teologică și ridicată la un nivel academic, vine ca o necesitate dar și ca o noutate pentru societate. Necesitatea constă în faptul că hrana și băutura fiind elementele comune din viața de zi cu zi, care întrețin viața, fiind mai presus de toate, daruri ale lui Dumnezeu, ar fi bine și indicat să fie folosite aceste daruri într-un mod eficient pentru bunăstarea noastră atât trupească cât mai ales sufletească. Nu are nevoie sufletul de hrană și băutură, dar acestea îl pot duce în gheenă când omul își face din ele un adevărat cult. Astfel putem vedea că deși ar părea ceva neînsemnat, în realitate, hrana și băutura au un mare rol pentru noi, pentru viața de aici și cea veșnică.

Noutatea constă în faptul că prin această lucrare am încercat să prezint ceva obișnuit, cunoscut de către toți, produse alimentare și băuturi, într-o formă diferită de abordare, dintr-o perspectivă teologică, ancorată în realitatea biblică.

Primele imagini care ne vine în minte când vorbim despre hrană și băutură sunt acelea ale unor produse și rețete alimentare care ne plac nouă sau pe care ni le dorim și pe care, deja, începem să le savurăm. De aceea, în lucrare am întâmpinat unele greutăți în găsirea

materialului bibliografic, deoarece majoritatea cărților care tratează aspecte ale hranei și băuturii se opresc doar la cel de diete și rețete, iar lucrările teologice specializate, amintesc la modul general. În această lucrare am încercat să cuprind principalele produse alimentare și băuturi consumate de evrei în perioada vechi-testamentară cât și în cea a Mântuitorului, dar și după aceasta, de către primii creștini. Am considerat necesar a prezenta mai întâi alimentele și băuturile prezentate în Sfânta Scriptură și apoi să le dau și interpretarea simbolică și teologică.

În chiar primul capitol al Facerii produsele alimentare apar ca un aspect al creației, în timp ce la sfârșitul Sfintei Scripturi, în ultimul capitol din Apocalipsă, se amintește că „în mijlocul pieței din cetate, de o parte și de alta a râului, crește pomul vieții, făcând rod de douăsprezece ori pe an, în fiecare lună dându-și rodul; și frunzele pomului sunt spre tămăduirea neamurilor” (Apoc. 22, 2). Între primul și ultimul capitol din Sfânta Scriptură există trimiteri la produsele alimentare în fiecare carte biblică. În paginile care urmează vom identifica unele dintre cele mai semnificative dintre aceste referințe și vom încerca să scoatem în evidență implicațiile care le au pentru timpul nostru.

Capitolele care urmează caută să examineze diferite tipuri de alimente și băuturi consumate în timpul Mântuitorului în Noul Testament, fiind întâlnite și având unele practici de producere și prelucrare tocmai din Vechiul Testament. Există un număr mic de studii care examinează aspecte ale subiectului și de aceea am încercat să abordez această temă despre hrană și băutură folosind o metodă pluralistă prin care am urmărit să surprind mai multe aspecte: literar, lingvistic, istoric și metaforic și simbolic. Starea actuală a studiilor și cercetărilor biblice și întrebările pe care le-am ridicat cu privire la produsele alimentare, în Noul Testament cu unele corelații din Vechiul Testament, încercând să obțin și un răspuns bine argumentat la ele, arată necesitatea unei astfel de teme pentru modernitate. În încercarea de a aduce un plus de lumină unor studii antropologice dar și istorico-biblice, m-am folosit de o metodă pluralistă.

Primul capitol intitulat *Date generale despre obținerea hranei și a băuturii* încearcă să articuleze o abordare metodologică pentru studiul alimentelor și băuturilor în Sfânta Scriptură, arătând mai întâi modul de obținere al hranei și al băuturii la vechii evrei din cele mai vechi timpuri până în zilele lui Iisus.

Punctul de plecare al cercetării mele l-a constituit imaginea grădinii raiului, în care Adam și Eva se îndestulau de toate bunătățile, fără să facă nici un efort pentru aceasta căci totul era un dar al lui Dumnezeu. Acest capitol arată ceea ce au mâncat primii oameni, hrana pe care le-a dat-o Dumnezeu. Nu puteam să nu menționez reprezentarea omului în Rai, unde

se bucura de bunătați cu puțința de a duce o viață nesfârșită în pace și bucurie. Dar neascultând de porunca dată, primii oameni au mâncat din fructul oprit și negreșit a venit alungarea lor, ceea ce îi va împinge a lucra pământul pentru a-și procura hrana.

Al doilea capitol, *Produse alimentare biblice*, printr-o abordare sistematică tratează aspecte cu privire la antropologia produselor alimentare, forma literară, semantică și istorico-critică a textului biblic. Am încercat să cuprind produsele alimentare consumate de către evrei, care își găsesc temei în Scriptură cât și în tradiția Bisericii și istoria lumii. Am prezentat produsele alimentare începând cu cele vegetale, în care am inclus cereale, fructe ale pomilor și arbuștilor fructiferi ai Țării Sfinte, legume și condimente și terminând cu cele de origine animală și lactatele. Capitolul acesta arată cum o coordonare atentă a problemelor istorice și literare ne-ar putea lumina înțelegerea noastră a unei probleme, cum ar fi hrana din vechiul Israel și din timpul lui Iisus. Portretizarea din Vechiul Testament a țării Canaanului, ca „o țară în care curge lapte și miere” a determinat multe evaluări ale dietei israelite.

Astăzi se cuvine cu atât mai mult a avea unele restricții în alimentație, mai ales acum când nu mai avem încredere în produsele alimentare pe care le cumpărăm, din cauza prezenței E-urilor pe scară largă. De aceea am realizat un capitol aparte, *Prescripțiile mozaice despre mâncare*, pentru a vedea restricțiile ce le aveau evreii și dacă mai sunt ele valabile și astăzi și care a fost motivul introducerii acestora. Acest capitol se bazează pe relația de aducere aminte a produselor alimentare prezentate în cărțile Deuteronom și Levitic, ce definesc identitatea poporului ales față de celelalte narațiuni. Prin expunerea părerilor teologilor moderni și nu numai, am încercat a pătrunde în adâncul acestor restricții, a crea raționamente și a le înțelege. De asemenea am prezentat modul de raportare al primilor creștini la aceste restricții dar și al nostru, din prezent.

Dacă în aceste capitole ne-am ocupat mai mult despre hrană, capitolul al patrulea, *Băutura în timpurile biblice*, l-am alocat așadar, băuturii. Aici am prezentat principalele băuturi prezentate în scrierile biblice, modul de producere al lor, utilizarea, semnificația și terminologia. Spre sfârșitul capitolului am dorit să arăt atitudinea față de hrană și băutură în modernitate, pentru a o compara cu ceea ce spune Sfânta Scriptură și ceea ce ne-ar fi de folos.

Al cincilea capitol, *Dimensiunea socială a hranei și a băuturii*, se ocupă de probleme de interpretare a textului biblic, de înțelegere a rolului meselor și produselor alimentare în viața omului, începând cu oamenii biblici. În capitolele anterioare am identificat principalele produse alimentare și băuturi, iar acum trebuie să înțelegem alte aspecte, sociale, teologice și simbolice. Cu toții știm cât de important este pentru noi a mânca, pentru că altfel nu avem

cum putem trăi, aşadar suntem legaţi de produsele alimentare. În acest capitol am dorit să arăt care este legătura între lume, băuturi şi produsele alimentare şi relaţiile ce decurg din această legătură.

Antropologia, în special, oferă câteva modele utile pentru înţelegerea hranei şi a băuturii în raport cu diferite aspecte ale societăţii şi practicii, sugerând că produsele alimentare au nu doar o importanţă economică, ci mai ales una de simbol şi ritual. De aceea, pentru unii gânditori, a vorbi despre alimentaţie înseamnă a vorbi de o reţea şi un sistem de semnificaţii, hrana şi băutura fiind codificări ale societăţii. Despre acest aspect am dorit să scriu în acest capitol, descoperind codul de produse alimentare şi comunicare în cinci perspective distincte: mesele ca ceremonii, mesele şi sistemul de puritate, mesele şi simbolismul trupului, mesele şi relaţiile sociale, mesele şi reciprocitatea. După cum spuneam, hrana şi băutura sunt esenţiale pentru a trăi şi de aceea în acest capitol, am tratat despre foame şi sete care sunt afecte naturale, necesare firii noastre, ajutând la conservarea ei. Dar ca şi teologi noi vorbim şi despre un alt fel de foame şi sete, foamea şi setea spirituală, după Dumnezeu, care este mult mai necesară, ce ne face să-L dorim pe Cel ce hrăneşte toate şi de la Care avem toate.

De la Dumnezeu avem toate, dar trebuie ca şi noi să facem ceva în obţinerea hranei, nu doar să aşteptăm şi să nu facem nimic. Astfel am surprins elemente ce ţin de aspectul utilizării practice al meselor şi anume: bucătăria evreilor, mesele ca obiect de mobilier, servirea mesei, poziţia adoptată în timpul mesei, instrumentele utilizate în servirea mesei şi ceea ce este mai important, binecuvântarea mesei. Aceste elemente ne ajută în înţelegerea diferitelor tipuri de mese ale întrunirilor sociale din perioada Mântuitorului, pentru a vedea rolul lor şi modul de desfăşurare, lucru prezentat într-un subcapitol aparte.

Un aspect caracteristic vieţii primilor creştini pe care ar trebui să ni-l însuşim şi noi cei de astăzi, îl constituie disponibilitatea de a-l primi pe cel „străin”, de a-l găzdui pe călător şi mai ales pe vestitorul Evangheliei. Despre acest lucru şi despre hrana şi băutura din cadrul ospetelor aşa cum trebuie folosite ele cu dreaptă socotinţă, am vorbit în *Capitolul 6. Folosirea ponderată a mâncării şi a băuturii în cadrul ospetelor*.

În acest capitol am vorbit despre ospitalitate, care este o însuşire a patriarhilor Vechiului Testament pe care au adoptat-o şi urmaşii lor, fiind întâlnită şi în Noul Testament, practică şi recomandată de însuşi Mântuitorul Hristos.

Capitolul prezintă mai întâi principii și raționamente ale ospitalității, strategii față de străini, protocoalele de ospitalitate și prietenie pentru oaspeți specifice evreilor și evidențiate în paginile Scripturii.

Ospitalitatea stă la baza cerinței de a oferi hrană pentru cei săraci și vulnerabili. Deși hrana este adesea privită ca un element conservator, în societate poate avea, de asemenea, un rol în schimbarea socială, însă nu toți răspund cu ospitalitate față de ceilalți. Lucrul acesta îl putem observa și din Sfânta Scriptură. De aceea am tratat în câteva subcapitole tema ospitalității, așa cum este prezentată ea în viața și pildele Mântuitorului, în Evanghelia Sfântului Luca, care este aproape unicul autor din Noul Testament ce folosește verbul „a primi ca oaspete”, „a găzdui”, și în Cartea Faptele Apostolilor, unde se amintește despre ospitalitatea oferită Sfinților Apostoli Petru și Pavel.

Capitolul se încheie cu o scurtă analiză a modului în care unele aspecte ale ospitalității biblice își găsesc rezonanță sau nu în zilele noastre și ceea ce ar trebui făcut acolo unde sunt lipsuri.

Hrana și băutura sunt elemente ale ospitalității și prin ele arătăm că noi înșine suntem binecuvântați cu ospitalitate de sus și manifestăm dragostea față de aproapele prin dăruirea ei.

Ultimul capitol al tezei, *Capitolul 7. Hrana și băutura duhovnicească*, prezintă valoarea spirituală sau duhovnicească a materiei care asigură existența trupului. Altfel spus, există două tipuri de hrană și băutură, una pentru trup și alta pentru suflet. Ca să nu se amestece cele materiale cu cele spirituale, trebuie să facem o distincție corectă dând totdeauna prioritate hranei și băuturii celei nepieritoare, care ne ajută pe plan duhovnicesc. Munca fizică și spirituală sunt două aspecte care duc la procurarea hranei atât materiale cât și spirituale.

Prin această teză consider că aduc răspunsurile la multe întrebări privind hrana și băutura, care chiar dacă astăzi nu mai sunt așa cum erau odată și aceasta din cauza diferiților factori, ele susțin viața, dar depinde de noi dacă o susțin înspre bine sau din contră, înspre rău, în funcție de accentul pe care-l punem, pe hrana trupească sau pe cea duhovnicească care ne duc la ori la o viață trupească, ori la una duhovnicească.

Bibliografie

Ediții ale Bibliei

- ❖ *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Karl Elliger & Wilhelm Rudolph (ed.), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1998.
- ❖ *Holy Bible*, King James Authorised Version, Thomas Nelson Publishers, Nashville, 1991.
- ❖ *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem*, R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H.F.D. Sparks, and W. Thieleight (eds.), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1983.
- ❖ *Biblia de la Blaj (1795)*. Ediție realizată sub înaltul patronaj al P.S. Virgil Bercea, episcopul Eparhiei Române Unite de Oradea și sub egida științifică a Academiei Române, Institutul de Istorie Cluj-Napoca, cu binecuvântarea Î.P.S. Lucian Mureșan, Mitropolitul Bisericii Române Unite, Roma, 2000.
- ❖ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989.
- ❖ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
- ❖ *Darby Translation of the Bible*, John Nelson Darby (ed.), Importantia Publishing, Dordrecht, 2010.
- ❖ *La Bible*, Traduction Oecuménique (TOB), Les éditions du Cerf, Paris, 1978.

- ❖ *Novum Testamentum Graece*, Nestle-Aland 27, Barbara Aland, Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo Maria Martini, Bruce Metzger (eds.) Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1993.
- ❖ *The New Testament in the original Greek : Byzantine textform*, compiled and arranged by Maurice A. Robinson and William G. Pierpont, Chilton Book Publishing, Southborough, Massachusetts, 2005.
- ❖ *The Webster Bible*, Noah Webster, Baker Pub Group, Grand Rapids, Michigan, 1988.

Izvoare

- ❖ Clement Alexandrinul, *Pedagoul, Cum trebuie să ne purtăm față de mâncări*, în col. „PSB”, „Scrieri”, partea I, vol. 4, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
- ❖ Clement Alexandrinul, *Stromatele*, în col. „PSB”, „Scrieri”, partea a doua, vol. 5, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
- ❖ Clement Romanul, *Epistola către corinteni*, în col. „PSB”, „Scrierile Părinților Apostolici”, vol. I, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
- ❖ Homer, *The Odyssey*, translated by A. T. Murray, rev. by George E. Dimock, 2 vols. Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, 1995.
- ❖ Origen, *Din comentariul la Evaghelia după Matei*, în col. „PSB”, „Scrieri”, partea a doua, vol. 7, trad. Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
- ❖ Sfântul Ambrozie al Milanului, *Scrisori*, în col. „PSB”, „Scrieri II”, vol. 53, trad. David Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.

- ❖ Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre viața lui Moise* în col. „PSB”, „Scrieri” partea întâi, vol. 29, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae și Pr. Ioan Buga, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
- ❖ Sfântul Grigorie de Nyssa, *Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor*, în col. „PSB”, „Scrieri” partea întâi, vol. 29, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae și Pr. Ioan Buga, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
- ❖ Sfântul Ignatie Teoforul, *Epistola către Efeseni*, în col. „PSB”, „Scrierile Părinților Apostolici”, vol. 1, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
- ❖ Sfântul Ignatie Teoforul, *Epistola către Romani*, în col. „PSB”, „Scrierile Părinților Apostolici”, vol. 1, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
- ❖ Sfântul Ioan Casian, *Către Episcopul Castor, despre cele opt gânduri ale răutății*, în „Filocalia”, ediția a II-a, vol. 1, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Institutul de Arte grafice „Dacia Traiană” S.A, Sibiu, 1947.
- ❖ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere (I)*, în col. „PSB”, „Scrieri”, partea întâi, vol. 21, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
- ❖ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei, XIX, V* în col. „PSB”, „Scrieri”, partea a treia, vol. 23, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
- ❖ Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, *Apologia întâi în favoarea creștinilor: Către Antoninus Pius*, în col. „PSB”, „Apologeti de limbă greacă”, vol. 2, trad. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
- ❖ Sfântul Teofilact, Arhiep. Bulgariei, *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Matei*, Ediție îngrijită de R.P. Sineanu și L.S. Desartovici, Editura Sophia, București, 2007.

- ❖ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaimeron*, în col. „PSB”, „Scrieri”, partea întâi, vol. 17, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
- ❖ Teofil al Antiohiei, *Trei cărți către Autolic*, în col. „PSB”, „Apologeți de limbă greacă”, vol. 2, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
- ❖ *** *The Babilonian Talmud*, translated by Michael L. Rodkinson, revised and corrected The Rev. Dr. Isaac M. Wise, vol. 1, Tract Sabbath, New Talmud Publishing Company, Boston, 1903, scanned at sacred-texts.com, january-february 2003.

Concordanțe

- ❖ *Concordance de la Traduction Oecumenique de la Bible* (TOB), Societe Biblique francaise, Les edition du cerf, Paris, 1993.
- ❖ *Concordanță biblică tematică*, Dr. Constantin Chiricescu și Icon. Constantin Nazarie, Ediție revăzută și completată de Pr. Vasile Dogaru și Pr. Neculai Dorneanu, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 2000.
- ❖ *The New Strong's Exhaustive Concordance of the Bible*, Thomas Nelson Publishers, Nashville, 1990.
- ❖ Wigram V. George, *The Englishman's Greek Concordance of the New Testament*, Grands Rapids, Michigan, 1970.

Atlase și Enciclopedii

- ❖ *Encyclopedia of early Christianity*, Everett Ferguson (ed.), Garland Publishing, New York, 1998.
- ❖ *Encyclopedia of Judaism*, Sara E. Karesh and Mitchell M. Hurvitz (eds.), J. Gordon Melton, Series Editor, Facts On File, New York, 2005.
- ❖ *Encyclopaedia of the Qur'ān*, volume two, E - I, Jane Dammen McAuliffe (ed.), Brill, Leiden–Boston, 2002.

- ❖ Hepper, F. Nigel, *Baker Encyclopedia of Bible Plants*, Grand Rapids, Michigan, 1992.
- ❖ *New Bible Atlas*, Donald J. Wiseman, John J. Bimson, D. R. Wood, John H. Paterson and John P. Kane (eds.), Inter-Varsity Press, Leicester, 1985.
- ❖ *The Interpreter's Dictionary of the Bible – An Illustrated Encyclopedia*, George Arthur Buttrick (ed. et al) Abingdon Press, Nashville, 1996.

Lexicoane, gramatici

- ❖ *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament: Based Upon the Lexical Work of Ludwig Koehler and Walter Baumgartner*, William Lee Holladay, Ludwig Köhler (eds.), William B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 1988.
- ❖ *A Greek-English Lexicon*, Henry George Liddell, Robert Scott, Roderick McKenzie & Henry Stuart Jones (eds.), Oxford University Press, Oxford, 1996.
- ❖ *The new Brown Driver, Briggs, Genisus, Hebrew and English Lexicon*, Francis Brown, Edward Robinson, Driver, S. Briggs, Charles A. Briggs (eds.), Associated Publishers and Authors, Lafayette, Indiana, 1978.
- ❖ Wenham, John William, *Initiation au Grec du Nouveau Testament*, traduction et adaptation de l'anglais par C.B. Amphoux, A. Desreumaux, J.C. Ingelaere sous la direction de P. Prigent et J. Duplacy, Beauchesne, Paris, 2007.
- ❖ Zerwick, Max & Grosvenor, Mary, *A Grammatical Analysis of the Greek New Testament*, Editrice Pontificio Istituto Biblico, Rome, 1988.

Dictionare

- ❖ *Anchor Bible Dictionary*, vol. 3-4, David Noel Freedman (ed.), Doubleday, New York, 1992.
- ❖ *Dictionary of Biblical Imagery*, Leland Ryken, James C. Wilhoit, Tremper Longman III (eds.), InterVarsity Press, Leicester, 1998.
- ❖ *Dictionnaire culturel de la Bible*, Danielle Fouilloux, Anne Langlois, Alice Le Moigné, Françoise Spiess, Madeleine Thibault, Renée Trébuchon (eds.), Cerf / Nathan, Paris, 1990.

- ❖ *Dictionnaire des symboles liturgiques*, Dom Pierre Miquel (ed.), Le Léopard d'Or, Paris, 1995.
- ❖ *Dicționarul Noului Testament: un compendiu de învățătură biblică contemporană într-un singur volum*, Daniel G. Reid (ed.), trad. Lucian Ciupe și Timotei Manta, Editura Casa Cărții, Oradea, 2008.
- ❖ *HarperCollins Bible Dictionary*, Paul J. Achtemeier, Pheme Perkins, Michael Fishbane & Roger S. Boraas (eds.), Harper San Francisco, San Francisco, 1996.
- ❖ Mircea, Pr. Dr. Ioan, *Dicționar al Noului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
- ❖ *The Eerdmans Dictionary of the Bible*, David Noel Freedman, Allen C. Myers & Astrid B. Beck (eds.), William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2000.
- ❖ *Theological Dictionary of the New Testament*, vol. 2, Gerhard Kittel and Gerhard Friedrich (eds.), translated by G. W. Bromiley Grand Rapids, William B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 1965.
- ❖ *Vocabular de Teologie Biblică*, Xavier Leon-Dufour (ed. et all), traducere în română coordonată de Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice, București, 2001.

Comentarii moderne

- ❖ Culpepper, Alan R., *The Gospel of Luke: Introduction, Commentary and Reflections*, in „The New Interpreter's Bible: General Articles and Introduction, Commentary, and Reflections for Each Book of the Bible Including the Apocryphal/Deuterocanonical Books”, vol. 9, Leander E. Keck et al. (eds.), Abingdon, Nashville, 1994.
- ❖ Hooker, D. Morna, *The Gospel According to St. Mark*. Black's New Testament Commentaries, A&C Black, London, 1991.
- ❖ Lane, L. William, *The Gospel According to Mark: The English Text with Introduction, Exposition, and Notes New*, International Commentary on the New Testament Series, William B. Eerdmans Publishers, Grand Rapids, Michigan, 1974.

- ❖ Macdonald, William, *Believer's Bible Commentary*, Arthur Farstad (ed.), Thomas Nelson Publishers, Nashville, 1995.
- ❖ Matthews, Victor H. and Don C. Benjamin, *Old Testament Parallels: Laws and Stories from the Ancient Near East*, 2d ed. Mahwah, New York, 1997.
- ❖ Nolland, John, *Luke*, 3 vols. *Word Biblical Commentary* 35 ABC Series, Word, Dallas, 1989-1993.
- ❖ Svartvik, Jesper, *Mark and Mission: Mk 7:1-23 in its Narrative and Historical Contexts*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 2000.

Cărți

- ❖ Bacchiocchi, Samuele, *Wine in the Bible. A Biblical Study on the Use of Alcoholic Beverages*, Berrien Springs, Biblical Perspectives, Michigan, 2001.
- ❖ Beers, V. Gilbert, *Journey through the Bible*, Monarch Books, London, 2003.
- ❖ Bockmuehl, Markus, *Jewish Law in Gentile Churches: Halakhah and the Beginning of Christian Public Ethics* T&T Clark, Edinburgh, 2000.
- ❖ Booth, P. Roger, *Jesus and the Laws of Purity: Tradition History and Legal History in Mark 7*, *Journal for the Study of the New Testament Series*, vol. 13; JSOT Press, Sheffield, 1986.
- ❖ Botha, J.J. Pieter, *Everyday life in the world of Jesus*, Biblia Publishers, Pretoria, 2000.
- ❖ Borowski, Oded, *Agriculture in Iron Age Israel*, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana, 1987.
- ❖ Broshi, Magen, *The Diet of Palestine in the Roman Period: Introductory Notes*, in „Bread, Wine, Walls and Scrolls”, Sheffield Academic Press, New York, 2001.
- ❖ Chester, Tim, *A Meal with Jesus: Discovering Grace, Community, and Mission around the Table*, Crossway, Illinois, 2011.

- ❖ Corley, E. Kathleen, *Private Women, Public Meals: Social Conflict in the Synoptic Tradition*, Hendrickson, Peabody, Massachusetts, 1993.
- ❖ Crossan, John Dominic, *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*, HarperSanFrancisco, San Francisco, 1991.
- ❖ ⲙⲓⲁⲛⲉ Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Foame și sete după Dumnezeu – înțelesul și folosul postului*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2008.
- ❖ Douglas, Mary, *Natural Symbols*, Pantheon Books, New York, 1970.
- ❖ Douglas, Mary, *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*, Routledge and Kegan Paul, London, 1966.
- ❖ Dunn, D. G. James, *Unity and Diversity in the New Testament: An Inquiry into the Character of Earliest Christianity*, 3 edition, SCM Press, London, 2006.
- ❖ Ermatinger, James William, *Daily life in the New Testament*, Daily Life Through History Series, Greenwood Press, Westport, London, 2008.
- ❖ Feeley-Harnik, Gillian, *The Lord's Table. Eucharist and Passover in Early Christianity*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1981.
- ❖ Frankel, Rafael, *Wine and oil production in antiquity in Israel and other Mediterranean countries*, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1999.
- ❖ Goody, Jack, *Cooking, Cuisine and Class: A Study in Comparative Sociology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- ❖ Grimm, E. Veronika, *From Feasting to Fasting, The Evolution of a Sin: Attitudes to Food in Late Antiquity*, Routledge, London and New York, 1996.
- ❖ Gower, Ralph, *The New Manners & Customs of Bible Times*, Moody Press, Chicago, 2005.
- ❖ Grunfeld, Dr. Dayan Isidor, *The Jewish Dietary Laws*, The Soncino Press, New York, 1972.
- ❖ Hamel, Gildas, *Poverty and charity in Roman Palestine: First Three Centuries C.E.*, University of California Press, Berkeley, 1990.

- ❖ Harrison, Rolland Kenneth, *Healing herbs of the Bible*, E. J. Brill, Leiden, 1966.
- ❖ Heil, John Paul, *The Meals Scenes in Luke-Acts: An Audience-Oriented Approach*, vol. 52, SBL Publications, Atlanta, 2004.
- ❖ Jankélévitch, Vladimir, *Le pur et l'impur*, trad. Elena-Brândușa Steiciuc, Editura Nemira, București, 2000.
- ❖ King, J. Philip & Stager, E. Lawrence, *Life in Biblical Israel*, Westminster John Knox Press, Louisville, 2001.
- ❖ Klawans, Jonathan, *Impurity and Sin in Ancient Judaism*, Oxford University Press, Oxford, 2000.
- ❖ Kramer, Pat, *Nature's medicines: a guide to herbal medicines and what they can do for you*, Heritage Publishing, Claremont, 2006.
- ❖ Krymow, Vincenzina, *Healing plants of the Bible*, St. Anthony Messenger Press, Cincinnati, Ohio, 2002.
- ❖ MacDonald, Nathan, *Not Bread Alone. The Uses of Food in the Old Testament*, Oxford University Press Inc., New York, 2008.
- ❖ Mackie, M. George, *Bible manners and customs*, Barbour Books, Westwood, New Jersey, 1991.
- ❖ Matthews, Victor Harold, *Manners and customs in the Bible: An Illustrated Guide to Daily Life in Bible Times*, Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1991.
- ❖ Moldenke, Harold Norman, & Moldenke, L. Alma, *Plants of the Bible*, Waltham, Chronica Botanica, Cambridge, Massachusetts, 1952.
- ❖ Osiek, A. Carolyn and Balch, L. David, *Families in the New Testament World*, Westminster John Knox Press, Louisville, 1997.
- ❖ Packer, James Innell & Tenney, Merrill Chapin, *Illustrated manners and customs of the Bible*, Thomas Nelson Publishers, Nashville, 1980.
- ❖ Patton, William, *Bible Wines or Laws of Fermentation and Wines of the Ancients*, Standard Publications, Cincinnati, Ohio, 2007.

- ❖ Peelman, Nancy, *The plants of the Bible*, Morehouse-Barlow, New York, 1975.
- ❖ Rops, Henri Daniel, *Daily Life in the Time of Jesus*, Servant Publications, Portland, 1981.
- ❖ Sanders, Ed Parish, *Jewish Law from Jesus to the Mishnah*, SCM Press, London, 1990.
- ❖ Sanders, Ed Parish, *The Historical Figure of Jesus*, The Penguin Press, London, 1993.
- ❖ Schäfer, Peter, *Judeophobia: Attitudes Toward the jews in the Ancient World*, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts, 1997.
- ❖ Schultz, J. Samuel, *Călătorie prin Vechiul Testament*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2001.
- ❖ Swenson, A. Allan, *Herbs of the Bible and how to grow them*, Citadel Press, New York, 2003.
- ❖ Shewell-Cooper, Wilfred Edward, *God planted a garden: horticulture in the Bible*, Arthur James, Evesham, 1977.
- ❖ Shewell-Cooper, Wilfred Edward, *Plants, flowers and herbs of the Bible: the living legacy of the third day of creation*. New Canaan, Keats Publishing, Connecticut, 1977.
- ❖ Thompson, John Alexander, *Handbook of life in Bible times*, Inter-Varsity Press, Leicester, 1986.
- ❖ Zohary, Michael, *Plants of the Bible: A Complete Handbook to All the Plants With 200 Full-Color Plates Taken in the Natural Habitat*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982.
- ❖ Zohary, Michael, *Vegetation of Israel and adjacent areas*, In Kommission bei Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden, 1982.
- ❖ Montoya, Angel F. Méndez, *Theology of Food: Eating and the Eucharist*, WileyBlackwell Publishing John Wiley & Sons, Chichester, 2009.
- ❖ Teachout, Richard, *Le vin... la Bible... et le chrétien*, Etudes Bibliques pour Aujourd'hui, Château-Richer, 2007.

- ❖ Teachout, Robert, *Wine the Biblical imperative. Total Abstinence*, Richbarry Press, Columbia, 1983.
- ❖ Treybig, David, *What Does the Bible Teach About Clean and Unclean Meats?*, United Church of God, an International Association, Cincinnati, 2002.
- ❖ Van Wyk, Ben-Erik & Wink, Michael, *Medicinal plants of the world: An Illustrated Scientific Guide to Important Medicinal Plants and Their Uses*, Timber Press, Portland, 2004.
- ❖ Vladimirescu, Mihai Valentin, *Viața de zi cu zi în vremea lui Iisus*, Editura Polirom, Iași, 2013.
- ❖ Vamosh, Miriam Feinberg, *Hrana din timpurile biblice. De la mărul lui Adam la Cina Cea de Taină*, Editura Societății Biblice Interconfesionale din România, București, 2009.
- ❖ Visser, Margaret, *The Rituals of Dinner: The Origins, Evolutions, Eccentricities and Meanings of Table Manners*, Penguin Books, 1991.
- ❖ Walker, Winifred, *All the plants of the Bible*, Harper Row, New York, 1957.
- ❖ Wellhausen, Julius, *Prolegomena to the History of Israel*, ediție electronică, Adam and Charles Black, Edinburgh, 1885.
- ❖ Wight, H. Fred, *Manners and customs of Bible lands*, Moody Press, Chicago, 1953.
- ❖ Wilkins, John, Harvey, David & Dobson, Mike, *Food in antiquity*, Exeter Press, Exeter, 1995.
- ❖ ****Food and Drink in the Biblical World*, Athalya Brenner and Jan Willem van Heuter, (eds.), SBL Publication, Atlanta, 2001.

Studii și articole

- ❖ Boca, Pr. Mihai, *Vinul euharistic*, în „BOR”, nr. 2-3, februarie-martie, anul XLIX, 1931, pp. 191-194.

- ❖ Breidenthal, E. Thomas, *Following Jesus Outside: Reflections on the Open Table*, in „ATR”, vol. 94, no. 2 , Spring , Chicago, 2012, pp. 257-262.
- ❖ Broshi, Magen, *The Diet of Palestine in the Roman Period: Introductory Notes*, in „Bread, Wine, Walls and Scrolls”, Sheffield Academic Press, New York , 2001, pp. 121-143.
- ❖ Burkert, Walter, *Oriental Symposia: Contrasts and Parallels*, in „DCC”, William J. Slater (ed.), The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1991, pp. 7-24.
- ❖ Charles, M.P., *An introduction to the legumes and oil plants of Mesopotamia*, in „BSA” vol. 2, University of Cambridge, Sumerian Agriculture Group, Cambridge 1985, pp. 39-61.
- ❖ Detienne, Marcel, *Culinary Practices and the Spirit of Sacrifice*, in „The Cuisine of Sacrifice Among the Greek”, Marcel Detienne and J. P. Vernant (eds.), University of Chicago Press, Chicago, 1989, pp. 1-20.
- ❖ Douglas, Mary, *Deciphering a Meal*, in „Implicit Meanings: Essays in Anthropology”, 2 edition, Mary Douglas (ed.), Routledge, London, 1999, pp. 248-268.
- ❖ Frankel, Rafael, *Ancient Oil Mills and Presses in the Land of Israel*, in „HTOOHL”, Etan Ayalon (ed.), Olearius Editions, Arlington, 1994, pp. 19-89.
- ❖ Frankel, Rafael, *Olives*, in „OEANE”, vol. 4, Eric M. Meyers (ed.), Oxford University Press, New York, 2011, pp. 179-184.
- ❖ Goor, Asaph, *The history of the pomegranate in the Holy Land*, in „EB”, vol. 21, no. 3, 1967, pp. 215-230.
- ❖ Goor, Asaph, *The place of the olive in the Holy Land and its history through the ages*, in „EB”, vol. 20, no. 3, 1966, pp. 223-243.
- ❖ Gordon, Bahr, *The Seder of Passover and the Eucharistic Words*, in „NovT”, An International Quarterly for New Testament and Related Studies, vol. 12, C. Breytenbach (Humboldt-University Berlin) and J. Thom (University of Stellenbosch) (eds.), Brill, Boston, 1970, pp. 181-202.

- ❖ Homan, M. Michael, *Beer and its drinkers: an ancient Near Eastern love story* in „NEA”, vol. 67, no. 2, American Schools of Oriental Research, Boston, 2004, pp. 84-95.
- ❖ Milano, Lucio, *Codici alimentari, carne e commensalità nella Siria-Palestina di età pre-classica*, in „Sacrificio e società nel mondo antico”, Cristiano Grottanelli and Nicola Franco Parise (eds.) Laterza, Bari & Rome, 1988, pp. 55-85.
- ❖ Milgrom, Jacob, *Food and Faith: The Ethical Foundations of the Biblical Diet Laws*, in „BAR”, vol. 8, no. 6, december, Hershel Shanks (ed.), Biblical Archaeology Society, Washington, 1992, pp. 5-10.
- ❖ Murray, Mary Ann, *Fruits, vegetables, pulses and condiments*, in „AEMT”, Paul Nicholson and Ian Shaw (eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, pp. 609-655.
- ❖ Murray, Oswyn, *Sympotic History*, in „Symptica”, Oswyn Murray (ed.), Clarendon, Oxford, 1990, pp. 3-13.
- ❖ Neyrey, H. Jerome, *Ceremonies in Luke-Acts: The Case of Meals and Table Fellowship*, in „The Social World of Luke-Acts. Models for Interpretation”, Jerome H. Neyrey (ed.), Hendrikson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1991, pp. 361-387.
- ❖ Nicolaescu, Diac. Prof. Nicolae, *Cele patru Evanghelii – dovadă pentru folosirea pâinii dospite la Sfânta Euharistie*, în „ST”, seria a II-a, nr. 9-10, anul III (1951), pp. 552-562.
- ❖ Nielsen, Inge, *Royal Banquets: The Development of Royal Banquets and Banqueting Halls from Alexander to the Tetrarchs*, in „Meals in a Social Context: Aspects of the Communal Meal in the Hellenistic and Roman World”, Inge Nielsen and Hanne Sigismund Nielson (eds.), Aarhus Studies in Mediterranean Antiquity I, Aarhus University Press, Oxford, 2001, pp. 102-133.
- ❖ Pope, H. Marvin, *A Divine Banquet at Ugarit*, in „The Use of the Old Testament in the New and Other Essays: Studies in Honor of William Franklin Stinespring”, James M. Efird (ed.), Duke University Press, Durham, 1972, pp. 170-203.

- ❖ Radu, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Pâinea noastră cea spre ființă*, în „ST”, seria a II-a, anul XXXIX, nr. 1-2, 1987, pp. 90-93.
- ❖ Rivers, Julian Alfred Pitt, *The Law of Hospitality*, in „The Fate of Shechem or The Politics of Sex: Essays in the Anthropology of the Mediterranean”, Cambridge Studies in Social Anthropology, vol. 19, Meyer Fortes& Edmund Leach (eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 1977, pp. 94-112.
- ❖ Rudolph, J. David, *Jesus and the Food Laws: A Reassessment of Mark 7:19b*, in „EQ”, vol. LXXIV, no. 4, October, I. Howard Marshall (ed.), Paternoster Publishing, London, 2002, pp. 291-311.
- ❖ Sasson, M. Jack, *The Blood of Grapes: Viticulture and Intoxication in the Hebrew Bible*, in „HANES”, Lucio Milano (ed.), Sargon, Padova, 1994, pp. 399-419.
- ❖ Semen, Pr. Prof. Petre, *Valoarea spirituală a postului după Biblie*, în „ST”, Seria a II-a , Anul IV, nr.1, ianuarie-martie, București, 2008, pp. 27-37.
- ❖ Slater, J. William, *Sympotic Ethics in the Odyssey*, in „Symptica”, Oswyn Murray (ed.), Clarendon, Oxford, 1990, p. 213-220.
- ❖ Waetzoldt, Prof. Dr. Hartmut, *Ölpflanzen und Pflanzenöl im 3 Jahrtausend*, in „BSA”, vol. 2, University of Cambridge, Sumerian Agriculture Group, Cambridge, 1985, pp. 77-96.
- ❖ Wenham, J. Gordon, *The Theology of Unclean Food*, in „EQ”, vol. 53, no.1, January-March, Paternoster Publishing, Milton Keynes (ed.), London, 1981, pp. 6-15.
- ❖ Zwart, Hub, *A Short History of Food Ethics*, in „JAEE”, vol. 12, no. 2, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2000, pp. 113-126.